

THE VOICE OF A LITERARY CRITIC: (RE)CONSTRUCTING CULTURAL IDENTITIES

LA VOIX D'UN CRITIQUE ET DES IDENTITÉS CULTURELLES EN RECONSTRUCTION

VOCEA UNUI CRITIC ȘI IDENTITĂȚI CULTURALE ÎN RECONSTRUCȚIE

Grațîela BENGĂ-ȚUȚUIANU,
Academia Română – Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
B-dul Mihai Viteazu, nr. 24, Timișoara, România
gratielabenga@yahoo.com

Abstract

Inspired by a feastly moment, the paper puts a spotlight on Alexandru Ruja, whose long effort was meant to integrate the literary works written in the province of Banat in the national literature and to enrich the Romanian cultural patrimony by means of critical editions. Brief synthesis of Alexandru Ruja's labor, the following pages bring some concepts into discussion (periphery, center, multicentricity, identity) and suggest the need of redefining literary criticism so that the national literature might properly placed in "world literature".

Résumé

Inspiré par un moment anniversaire, l'article s'arrête sur le critique et l'historien de la littérature Alexandru Ruja, dont la longue détermination vise à réintégrer la littérature du Banat dans la littérature nationale et à offrir au patrimoine culturel roumain une série d'éditions critiques fondamentales. Résumé des travaux d'Alexandru Ruja et de ses méthodes de recherche, les pages en question remettent en cause la pertinence de certains concepts (bord, centre, polycentrisme, identité) et suggèrent la nécessité de redéfinir le rôle de la critique (de l'histoire) littéraire pour un juste positionnement de la littérature nationale dans le contexte de "world littérature".

Rezumat

Prilejuit de un moment sărbătoreț, articolul se oprește asupra criticului și istoricului literar Alexandru Ruja, a cărui îndelungă străduință a râvnit să reintegreze literatura Banatului în peisajul literaturii naționale și să ofere patrimoniului cultural românesc o serie de ediții critice fundamentale. Sinteză a lucrărilor lui Alexandru Ruja și a metodelor lui de cercetare, paginile de față readuc în discuție relevanța unor concepte (margine, centru, policentrism, identitate) și sugerează nevoia redefinirii rolului criticii (istoriei) literare pentru o corectă poziționare a literaturii naționale în contextul "world literature".

Keywords: *identity, cultural polycentrism, literary (and historical) criticism, Alexandru Ruja, geopolitics*

Mots-clés: *identité, polycentrisme culturel, critique (histoire) littéraire, géopolitique*

Cuvinte cheie: *identitate, policentrism cultural, critică (istorie) literară, Alexandru Ruja, geopolitică*

Aș avea chiar acum, când scriu aceste rânduri, câteva șanse să strecor în scenă întrebări care s-au mai auzit, dar ale căror răspunsuri (încă) trezesc o sumedenie de controverse. Mai are viitor istoria literară? În ce măsură își propun Digital Humanities, care promovează eficacitatea metodelor digitale în studierea literaturii, să înlocuiască sau să completeze studiul calitativ? Accent pe analiză cantitativă și pe morfologia comparativă, așa cum susține Franco Moretti, analiză computațională propusă Jodie Archer și Matthew L. Jockers sau macroanalizele lui Matthew L. Jockers? Câtă nevoie mai este de științe umaniste într-o lume dominată de valori pozitivistice și de disciplinele STEM?

Oricât de tentante îmi par aceste dezbateri, le voi ocoli de această dată pentru a mă opri asupra criticii și istoriei literare, sub formele pe care le-am regăsit de-a lungul timpului în cărțile lui Alexandru Ruja. Sintaxa ultimei fraze nu e deloc întâmplătoare: în buna tradiție a cititorului, m-am întâlnit prima dată cu cărțile și mult, mult mai târziu, cu omul care le scrie. Îmi amintesc cu exactitate prilejul: una dintre întâlnirile literare de la „Orizont”, într-o zi în care bifasem cu zel întâmplări nu tocmai înviorante, dar care s-au mai estompat în timp ce profesorul Cornel Ungureanu (ne) vorbea, avântat, despre lumile închipuirii.

M-aș întoarce la bucuria de a-l fi citit pe Alexandru Ruja, carte după carte, mai bine de două decenii. Aici amuțesc brusc, înghiontită de stupoare. Mă scutur însă și reiau firul de acolo de unde l-am scăpat: prin *Parte din întreg* (vol. I, 1994; II, 1999) - ale cărei pagini denunță preconcepții, sprijină adevărul valorilor și râvnesc să reintegreze sintetic literatura din vestul țării în tabloul literaturii naționale - se arată nervurile unui policentrism cultural grefat pe ideea că supraestimarea centrului și complexul provinciei „nu au ce căuta în literatură.” În câteva secțiuni care sugerează amplitudinea fenomenului literar din această parte de țară, prozatori și poeți (de la Anișoara Odeanu, Sofia Arcan, Paul Eugen Banciu, Viorel Marineasa, Daniel Vighi, Titus Suciu la Șerban Foartă, Eugen Dorcescu, Ion Monoran, Marcel Tolcea, Eugen Bunaru) defilează în considerații valide, călăuzite de o sensibilitate iscoditoare, atent strunită. Verdictele arogant-definitive sunt evitate de autorul *Părții în întreg*: îl interesează mai degrabă accentul de triumf al unei pagini decât să scoată în evidență, cu tot dinadinsul, cadența ei pretențioasă, măruntele-i stângăcii sau semne de oboseală silențioasă. Când scrie despre proza lui Laurențiu Cerneș, reține cu precădere „înclinația spre șarjă și umor”. Din romanele lui Radu Ciobanu desprinde intenția de frescă socială, iar după lectura romanelor lui Gheorghe Schwartz ajunge la concluzia că autorul este „un temut concurent” la o potențială „probă de fond și sprint.” Poeții intră (și ei) sub același arc prevenitor al abordării critice: la Ion Monoran „impresionantă este aderența la real”, iar poemul lui Vasile Dan „plutește în propria plasmă, desprinzându-se ușor și reaşezându-se în rosturi de versuri. [...] Se dorește un univers suficient sieși”. Puțin numeroase, reproșurile criticului îmbracă mai degrabă haina poveței blânde – ca în cazul semnalării riscului de versificare facilă din unele poeme ale lui Gheorghe Azap.

După *Valori lirice actuale* (prima carte a criticului, publicată la Facla în 1979, treizece ani după debutul publicistic în „Orizont”), volum care configura arhitectura poetică românească începând cu Constantin Tonegaru, Geo Dumitrescu și Gellu Naum până la „ironia și rafinamentul” lui Mircea Ivănescu, *Parte din întreg* arată cât prețuiește Alexandru Ruja virtuțile tonifiante ale literaturii. Iar cât de de mare îi este dorința de integra actul critic în desenul amplu al istoriei și ideilor se vede în *Aron Cotruș – viața și opera*¹. Aici mi se pare a fi un punct de cotitură în scrierile istoricului și criticului literar, nu prin faptul că autorul volumului și-ar dezminți vreo concepție, și-ar revizui vreo opinie sau și-ar contrazice fundamental o metodă, ci din alte două motive: punerea în

---

¹ Alexandru Ruja, *Aron Cotruș – viața și opera*, Timișoara, Editura de Vest, 1996.

lumină a creației lui Aron Cotruș din timpul exilului (îndubitabil, o expansiune necesară a perspectivei critice) și echilibrarea relației dintre biografie și operă. Abia sugerată în primele două opuri critice, aceasta din urmă devine vizibilă și reverberantă în paginile dedicate lui Aron Cotruș, dar și în mai recentul volum denumit *Rotonde critice* (2015), carte a perspectivei integratoare, în care E. Lovinescu, Mihail Sebastian, B. Fundoianu, G. Călinescu, Eugen Simion se întâlnesc cu Ion Budai-Deleanu, Liviu Rebreanu, Lucian Blaga, George Coșbuc. Sau cu Ovidiu Cotruș și Mircea Muthu. Ori cu autori români din afara granițelor politice (așa cum a fost Radu Flora). Cu rolul ei de „înalță magistratură”, capabilă să determine o „așezare axiologică”, critica literară operată de Alexandru Ruja fixează specificul, examinează contraste, reordonează fibra interferențelor și rează scriitori și operele pe un fond de rezonanțe mai adânci decât simpla înșiruire a unor nuclee aparent autonome. Mai mult: „Rotonda” care îl adăpostește pe Ioan Alexandru ar reprezenta, cred, eboșa meritoriei strădanii de a concepe ediția *Operele*² poetului.

Interesul față de edițiile critice sau cele de autor se evidențiază și în *Ipostaze critice* (2001), în care comentariul are ca punct de plecare lucrări solide, pe ale căror coperte stau numele lui Eminescu, Slavici, Ștefan Aug. Doinaș, Nichita Stănescu sau Ștefan Baciuc (exilat peste ocean, poet, jurnalist, profesor de literatură braziliană și civilizație hispano-americană). Ieșită de la tipar în 2004, *Literatura prin vremi* urmărește un „drum în duet, al operei și al receptării critice.” Discutarea Cercului Literar de la Sibiu și analizele unor scriitori clasicizați (I.L. Caragiale, Liviu Rebreanu, Lucian Blaga, Aron Cotruș) sunt completate de investigarea paginilor semnate de câțiva critici și/sau istorici literari. Cum s-a produs selecția? Ce îi unește? Un vis: „au trăit mirajul marilor proiecte care puteau deveni realitate dacă întâlneau vremea prielnică și destinul potrivit.” Printre ei, Ion Negoieșcu, Lucian Raicu, Ovidiu Cotruș. Bunăoară, un portret: „Pentru cei tineri, care îl știu doar din cărți, Ovidiu Cotruș poate părea o ființă neverosimilă prin capacitatea de a acumula cultură, un renaștător căzut în mijlocul frământatului secol douăzeci poate doar pentru a arăta că omul are deschideri nelimitate spre cultură, pentru a dovedi ce înseamnă noblețea intelectuală și dăruirea pentru oameni. Acei care l-au cunoscut vorbesc despre un cult al prieteniei, despre o memorie fabuloasă, nemaîntâlnită la vreun congener [...]. Era în stare să recite poezii sau să redea pagini de proză ore întregi. Legendă este, deja, și «testul» cordial și prietenesc de la Academia Franceză. La un vers rostit de Jacques Madaule sau Pierre Emmanuel, Ovidiu Cotruș putea identifica poezia și să o recite în întregime. Precocitatea intelectuală a devenit productivă – Ovidiu Cotruș citea, la vârsta copilăriei, *Critica rațiunii pure*.” Dar raționalismul nu l-a oprit de la meditațiile metafizice. Nu i-a limitat concepția asupra libertății creatorului și nici un i-a restrâns perspectiva asupra paletei de motive și teme literare. Sunt aspecte pe care Alexandru Ruja le inventariază și le conectează pentru a oferi profilul unui intelectual pentru care *critica ermeneutică* este o cale de căutare a sensului – ca purtător al valorii estetice.

Printre cărți (2006), *Printre cărți – Prin ani* (2009) și *Lecturi – Cărți – Zile* (2012) trebuie citite, în primul rând, ca un îndemn la cultivarea spiritului, a discernământului și a gândirii critice. Sau la exersarea unor rutine disciplinare apte să străbată straturile literaturii și să le cartografieze reliefurile. E aici (înglobată) o formă de angajare ideatică și personală care învâluie un miez altruist. Dincolo de această consonanță atitudinală, se vede ochiul sfredelitor al criticului. Atent la detalii, fără să se lase ispitit de fleacuri, poate distinge eroarea strecurată într-o ediție E. Lovinescu (data morții criticului, de pildă), așa cum poate eticheta canaliculele prin care se individualizează țesutul prozei lui George Bălăiță. Pe de altă parte, are suficiente instrumente pentru a sugera cărări mai puțin bătătorite ale analizei - ca în cazul paginilor consacrate lui Alexandru Ciorănescu, cu deschiderile lor spre exilul românesc și problema timpului (*id est*, relevanța comparației cu viziunea lui Mircea Eliade). Chiar și când par intermitente, notațiile au puncte de convergență care le permit să se întrunească și să formeze, remodelându-se, un ansamblu a cărui semnificație depășește suma semnificațiilor inițial dispersate.

² Ioan Alexandru, *Opere*, I-II, Text ales și stabilit, note, comentarii, variante, cronologie și indici de Alexandru Ruja, cu o Introducere de Eugen Simion, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, în 2015.

Alexandru Ruja nu e un clasificator al literaturii. Nu e ademenit de spectaculozitate derutantă, suculentă și nici atras, mecanic, de frenezie metodologică. Poate fi însă - pentru mulți iubitori de carte - un model consecvent care cutreieră acea cale unde strădania sobră și firescul vocației ajung să se confunde. Unde rigoarea austeră și simpatia (în sensul etimologic al termenului) intră, natural, în dialog. Stăruitor și migălos se arată Alexandru Ruja în munca de editor – cu atât mai apreciabilă cu cât în cultura română deficitul edițiilor temeinice vine în contradicție cu clamarea preocupării față de afirmarea identității noastre în lume. (E un clișeu rostit pe toate tonurile, în mai toate împrejurările.) Recunoscut drept coordonator al unui dicționar³ care s-a bucurat de aprecieri și ca editor lăudabil al lui Ioan Alexandru, Aron Cotruș⁴ și Ștefan Aug. Doinaș⁵, criticul timișorean s-a aplecat și asupra unor lucrări de Gala Galaction, Șt. O. Iosif, Anton Pann, Liviu Rebreanu, Al. O. Teodoreanu⁶. Sunt pagini ale unor scriitori care pot readuce oricând în discuție chestiunea identității sau problema „marginilor” (în multiplele chipuri ale acesteia). Iar de o dezbatere smulsă din sfera vibrațiilor pătimăse, onestă și argumentată, e nevoie mai mult ca oricând dacă vrem să evidențiem cultura română – cu diversitatea ei plurivalentă.

Și mă întorc, printr-o răsucire a mâinii care alunecă pe taste, la locul criticii și istoriei literare în lumea de astăzi: absența lor ar altera, iremediabil, identitatea noastră culturală și istorică. Identitatea regională, națională sau/și europeană și globală. Iar persistența studiilor literare se poate oglindi (mai departe) printr-o perspectivă organică, zugrăvind istorii alternative ale literaturii, ori poate trece printr-o schimbare de paradigmă întemeiată pe principiul vaselor comunicante (cf. MARTIN, MORARU, TERIAN, 2017). Vizând (re)gândirea geopolitică a studiului literaturii naționale, această modificare paradigmatică ar fi capabilă să reflecte, să pună în relație și să integreze elemente de convergență, nuclee centrale, trasee, devieri și rețele care scot la iveală noduri spațiale transnaționale. Deschiderea frontierelor geopolitice și culturale, dar și câmpul teoretic relevat în jurul fluidizării granițelor dintre literaturile naționale (cf. DAMROSCH, 2011) pun în lumină (și) necesitatea conturării locului pe care o operă literară îl are în relief generos oferit de “world literature”, așa cum a fost explicat acest concept cu mai mult de cincisprezece ani în urmă (cf. DAMROSCH, 2003).

³ *Dicționar al Scriitorilor din Banat*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, 934 p.; concepție, coordonare generală și revizie: Alexandru Ruja; coordonare secvențială: scriitori de expresie germană: Horst Fassel; scriitori de expresie maghiară: János Szekernyés; scriitori de expresie sârbă: Jiva Milin; scriitori de expresie slovacă: Mária Dagmar Anoca.

⁴ Aron Cotruș, *Poezii* (I, II), Ediție, notă asupra ediției, tablou cronologic și bibliografie, Timișoara, Editura de Vest, 1991; Aron Cotruș, *Peste prăpastii de potrivnicie*. Ediție, prefață și tabel cronologic, București, Editura Minerva, 1995; Aron Cotruș, *Opere 1, Poezii*, cuprinde volumele: *Poezii* (1911) și *Sărbătoarea morții* (1915). Ediție critică îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției, note, comentarii și variante, București, Editura Minerva, 1999; Aron Cotruș, *Opere 2, Poezii*, cuprinde volumele: *Neguri albe* (1920), *România* (1920), *Versuri* (1925), *În robia lor* (1926), *Strigăt pentru depărtări* (1927), *Cuvinte către țaran* (1928). Ediție critică îngrijită, note, comentarii și variante, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2002; Aron Cotruș – *corespondență*, scrisori trimise. Ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției, note și comentarii de istorie literară de Alexandru Ruja, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005; Aron Cotruș, *Opere 3*, cuprinde volumele *Măine*, *Printre oameni în mers*, *Horia*, *Minerii*, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2014.

⁵ Ștefan Aug. Doinaș, *Opere*, vol. I (1230 p.), vol. II (1431 p.). Text ales și stabilit, note, comentarii, variante, cronologie și indici de Alexandru Ruja. Introducere de Eugen Simion, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2016.

⁶ Gala Galaction, *Roxana. Papucii lui Mahmud. Doctorul Taifun*. Ediție îngrijită, tabel cronologic, selecția referințelor critice, Timișoara, Editura Facla, 1986; Șt. O. Iosif, *Poezii*. Ediție îngrijită, tabel cronologic și referințe critice, Timișoara, Editura Facla, 1988; Anton Pann, *Povestea Vorbii*. Tabel cronologic și crestomație critică, Timișoara, Editura Facla, 1991; Liviu Rebreanu, *Nuvele*. Antologie, postfață și bibliografie, București, Editura Minerva, 1991; Aron Cotruș, *Poezii* (I, II), Ediție, notă asupra ediției, tablou cronologic și bibliografie, Timișoara, Editura de Vest, 1991; Al. O. Teodoreanu, *Tămâie și otravă*, Ediție, notă asupra ediției, tablou cronologic și bibliografie critică, Timișoara, Editura de Vest, 1994.

Bibliografie

DAMROSCH, David (ed.), *World Literature in Theory*, West Sussex, John Wiley&Sons, 2014.

DAMROSCH, David, *What Is World Literature*, New Jersey, Princeton University Press, 2003.

MARTIN, Mircea, MORARU, Christian, TERIAN, Andrei (eds.), *Romanian Literature as World Literature*, New York, Bloomsbury, 2017.

